

Osmo Ikola

* 6.2.1918 † 27.4.2016

TURUN YLIOPISTON suomen kielen professori ja rehtori emeritus Osmo Kalervo Ikola kuoli 98 vuoden ikäisenä Turussa 27. huhtikuuta 2016. Sukujuuriltaan Ikola oli satakuntalainen. Hänen isänsä, suomen kielen tutkijana ja korkeakoulumiehenä ansioitunut professori ja kansleri Niilo Ikola, oli syntynyt Tyrvästä, ja myös äiti Salli o.s. Paloheimo oli vanhaa satakuntalaista sukua. Osmo Ikola itse oli turkulainen. Hän syntyi Joensuussa, mutta oli vasta parin vuoden ikäinen, kun perhe muutti Turkuun, joka siitä lähtien oli hänen kotikaupunkinsa. Turun klassillinen lyseo, josta hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1936, antoi vankan pohjan hänen monipuoliselle kielitaidolleen ja koko myöhemmälle toiminnalleen. Kouluaikana ja vielä sen jälkeenkin hän oli myös innokas partiolainen.

Korkeakouluopintonsa Ikola aloitti syksyllä 1936 Turun yliopistossa pääaineenaan suomen kieli ja sen sukukielet. Uranvalintaan vaikuttivat epäilemättä eniten kodin antamat virikkeet, varsinkin Niilo-isän työn seuraaminen. Ikolan akateeminen pääopettaja oli tunnettu fennougristi Paavo Ravila, joka toisin kuin useimmat samanaikaiset suomalaiset kollegansa oli erityisen kiinnostunut kielitieteen periaatteista ja lauseopista ja näiden aiheiden pariin hän innos-

ti oppilaansakin. Syntaksista tuli myös Ikolan keskeinen tutkimusala. Filosofian kandidaatin tutkinnon hän suoritti erinomaisin tiedoin vuonna 1940. Opintojen tehokas edistyminen saattoi osaksi selittyä siitäkin, että Ikola oli erittäin nopea konekirjoittaja ja hän osasi myös pikakirjoitusta. Molemmat olivat verrattomia taitoja aikana, jolloin puheen ja tekstin tallentamiseen kehitellyt laitteet eivät vielä olleet arkitodellisuutta.

Kandidaatin tutkinnon suorittamisen jälkeen Ikola aloitti väitöskirjatyönsä, joka kuitenkin sotapalveluksen vuoksi oli keskeytyksissä syksyyn 1944 saakka. Sodan päätyttyä viimeksi Merivoimien esikunnassa viesti- ja salakieliupseerina palvellut luutnantti Ikola palasi siviiliin ja ryhtyi tuntiopettajana antamaan suomen kielen ja kauppakirjeenvaihdon opetusta Turun kauppaopistossa. Samanaikaisesti hän keskittyi väitöskirjatyönsä jatkamiseen ja osallistui aktiivisesti ylioppilasjärjestöjen toimintaan, paikallisesti Turun Yliopiston Ylioppilaskunnan varaesimiehenä ja valtakunnallisesti Suomen Ylioppilaskuntien Liiton hallituksen jäsenenä. Syksystä 1947 alkaen hän toimi kolme vuotta Upsalan yliopiston suomen kielen lehtorina. Upsalassa vietetyt vuodet olivat Ikolalle hänen itsensä kerto-

man mukaan hyvin antoisat monien uusien tutkijakontaktien ja ulkomaalaisopetuksen antaman kokemuksen sekä oman jatko-opiskelun ja tutkimustyön kannalta. Viranhoidon ohessa valmistuikin vuonna 1949 metodisesti ja tuloksiltaan erinomainen väitöskirja *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen*. Seuraavana vuonna ilmestyi myös tutkimuksen jatko-osa.

Vuoden 1950 lopussa Ikola nimitettiin Ravilalta vapautuneeseen Turun yliopiston suomen kielen ja sen sukukielten professorin virkaan, jota hän ryhtyi hoitamaan vuoden 1951 alusta. Vuonna 1962 virka jaettiin Ikolan ehdotuksesta kahtia. Hänen oman virkansa nimikkeeksi tuli suomen kielen professorin virka, ja rinnalle perustettiin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorin virka. Professoriksi tultuaan Ikola jatkoi intensiivisesti tutkimustyötään. Vuosina 1954–1957 hän julkaisi *Virittäjässä* suomen lausetyyppejä ja niihin liittyviä ongelmia käsittelevän kuusiosaisen artikkelisarjan, joka synnytti tiedeyhteisössä pitkään jatkuneen vilkkaan ja tutkimusta inspiroineen tieteellisen keskustelun. Useita syntaksia käsitteleviä tutkielmia sisältyi myös vuonna 1961 Tietolipas-sarjassa ilmestyneeseen artikkelikokoelmaan *Lauseopin kysymyksiä*. Metodisesti uusi aluevaltausta oli samana vuonna 1961 ilmestynyt lause- ja tyyliopin alueille sijoittuva monografia *Das Referat in der finnischen Sprache*, joka kielen käyttötilanteen huomioon ottavana tutkimuksena ennakoiki myöhempiä tekstilingvistiikkaa.

Peruslauseiden rinnalla Ikola tutki suomen kielelle ominaisia lauseenvastikkeita ja muita rakenteita. Vuonna 1971 ilmestyi *Sananjalassa* laaja artikkeli ”Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista”, joka uudis-

tettuna ja täydennettynä julkaistiin *Lauseenvastikkeoppia*-nimisenä Tietolippaana vuonna 1974. Rakenteiden käsittelyyn Ikola sovelsi osaksi generatiivisen transformaatiokieliopin periaatteita, mikä osoittaa hänen olleen jatkuvasti hyvin perillä kansainvälisen lingvistiikan ajankohtaisista virtauksista. Yleiskielen lauseopin ohella Ikolaa kiinnosti murteiden syntaksi. Luodakseen hyvät edellytykset kansankielen tutkimiselle hän perusti vuonna 1957 laitoksensa yhteyteen suomen kielen äänitearkiston, johon parin vuosikymmenen keruutyön tuloksena tallennettiin alkupe- räisäänitteinä lähes viisituhatta tuntia kansanmurteita, etupäässä lounais-, satakuntalais- ja pohjalaismurteiden alueilta.

Erityisen merkittävä hanke on ollut Ikolan aloitteesta Turun yliopistoon vuonna 1967 perustettu Lauseopin arkisto, murreäänitteisiin ja kirjakielen teksteihin perustuva kaikkiaan yli miljoona sanetta käsittävä sähköinen aineistopankki. Valmistumisvuonna 1984 arkisto sisälsi 162 morfosyntaktisesti koodattua tekstiä, joista 132 edustaa perinteisiä kansanmurteita ja 30 kirjoitetun yleiskielen eri tekstilajeja. Myöhemmin arkistoon on lisätty vanhasta kirjasuomesta ja nykysuomalaisesta arkikeskustelusta samoin menetelmin tehtyjä uusia korpuksia. Monipuolisin hakuohjelmin hyödynnettävä aineisto palvelee arkiston oman tutkimustyön lisäksi myös muualla tehtävää kielitieteellistä tutkimusta. Arkiston materiaaliin perustuvan Ikolan johtaman tutkimushankkeen tuloksena ilmestyi vuonna 1989 laaja julkaisu *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*.

Ikolan pysyvä kiinnostuksen kohde oli vanha kirjasuomi, jota hän väitöstutkimuksensa lisäksi käsitteli useissa tutkielmis- saan ja joka hänen omien sanojensa mukaan tuntui kaikkein läheisimmältä tutki-

muskohteelta. Ikolan perusteellinen vanhan kirjasuomen ja nykysuomen tuntemus koitui suureksi hyödyksi nykyisen kirkko- raamattumme kielelle hänen toimiessaan käännöskomitean suomen kielen asiantuntijana. Tämä työ liittyi läheisesti kielenkäyttöön, oikeakielisyyteen ja kielenhuoltoon, jotka virkaanastujaisitelmästä ”Kielenohjailu ja kieliyhteisö” lähtien olivat tärkeällä sijalla Ikolan tutkimus- ja opetustyössä. Lukuisista kielenkäyttöä koskevista tutkimuksista ja kielipakinoista hän kokosi osan vuonna 1990 ilmestyneeksi julkaisuksi *Kielen elämää ja käyttöä*. Vakiintuneen aseman koulu- ja yliopistoväen sekä muidenkin kielenkäyttäjien oppaana on saavuttanut Ikolan toimittama *Nyky-suomen käsikirja*. Ikolan maltillisen näkemyksen mukaan kielenkäyttöä tulee ohjata, mutta ohjailussa on lähdettävä kieliyhteisön tarpeista ja siitä, mikä on mahdollista toteuttaa, ei ihanteesta. Hänen oma tekstinsä on kauttaaltaan asiallista ja selkeää sekä kielellisesti ja tyylillisesti huoliteltua. Suomen kielen lisäksi Ikola tutki lähisukukieliä, erityisesti viroa.

Paitsi arvostettu tutkija ja opettaja Ikola oli etevä hallintomies. Hänen tullessaan professoriksi 1950-luvun alussa Turun yliopisto oli verraten pieni viidensadan opiskelijan ja vähälukuisen henkilökunnan opinahjo. Professuuri oli hänen edustamansa oppiaineen ainoa vakinainen virka. Oppiainelaitosta ei ollut, ei myöskään oppiaineen omia tiloja. Sodista toipumisen luomissa parantuneissa olosuhteissa Turun yliopisto kuitenkin saattoi pian aloittaa riipeän kasvunsa. Ikolan aloitteesta perustettiin vuonna 1955 humanistisen tiedekunnan oppiainelaitoksista ensimmäisenä suomen kielen ja fonetiikan laitos, josta runsaassa vuosikymmenessä lähiaineet mukaan luettuina kehittyi opetus- ja tutkimus-

resursseiltaan sekä opiskelijamäärältään tehokas laitoskokonaisuus. Ikola toimi pitkiä aikoja yliopistohallinnon kaikilla tasoilla: laitosjohtajana, dekaanina, konsistorin jäsenenä, vararehtorina ja rehtorina. Hänen aktiivinen ja samalla avarakatseinen toimintansa ei rajoittunut ainoastaan omaan oppialaan eikä humanistiseen tiedekuntaan, vaan sillä oli positiivinen vaikutus koko yliopiston kasvuun ja kehitykseen.

Ikolan virkakauden viimeinen vuosikymmen, jolloin hän toimi Turun yliopiston vararehtorina ja rehtorina (1970–1981), oli suomalaista tiedeyhteisöä voimakkaasti ravistellut kausi. Sen kuluessa korkeakouluissa toteutettiin sekä hallinnon että tutkintojen radikaalit uudistukset. Vuonna 1993 ilmestyneessä muistelmakirjassaan *Oppia ikä kaikki* Ikola kuvaillee laajasti näitä tapahtumia lähinnä saman vuosikymmenen puolivälissä (1.8.1974) valtiollistetun Turun yliopiston näkökulmasta. Hänen mukaansa molempien tiukan keskusjohtoisesti ohjattujen hankkeiden suunnitteluun ja toteutukseen jouduttiin käyttämään kohtuuttoman paljon yliopiston henkilökunnan työaikaa ja muita resursseja, jotka olivat poissa opetuksesta ja tutkimuksesta sekä muiden perustehtävien hoitamisesta. Sekä hallinnon että tutkintojen uudistus suunnitelmat heijastelivat Suomeenkin 1960-luvun lopulla levinnyttä kansainvälistä ylioppilasradikalismia, ja niihin liittyi myös puoluepoliittisia ja osin aluepoliittisiakin intressejä. Ikola kohdisti hyvin perustelevaansa kritiikkiä suunnittelu työhön, jossa ei otettu riittävästi huomioon sellaista kokemukseen ja tietoon perustuvaa asiantuntemusta, jota korkeakoulutuksen uudistaminen olisi edellyttänyt. Yliopiston autonomia sekä tieteen vapaus ja tutkimuksen kansainvälisyys oli-

vat Ikolalle ehdottomia arvoja, joita hän kaikissa kannanotoissaan ja toimituksissaan tarmokkaasti puolusti.

Ikolan tieteellistä ja hallinnollista asiantuntemusta arvostettiin ja hyödynnettiin monissa valtakunnallisissa ja kansainvälisissä tehtävissä. Hän oli pitkään Suomen kielen lautakunnan jäsen ja puheenjohtaja, Korkeakouluneuvoston jäsen ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan hallituksen jäsen, Sanakirjasäätiön valtuuskunnan puheenjohtaja, Pohjola-Nordenin keskushallituksen sekä Suomen Kulttuurirahaston ja Huhtamäki Oy:n hallintoneuvostojen jäsen. Suomalaisen Tiedeakatemiaan jäseneksi Ikola kutsuttiin vuonna 1965, ja hän oli hallituksen jäsen vuosina 1982–1988. Tiedeakatemiaan varaesimiehenä ja esimiehenä hän toimi vuosina 1982–1984. Kansainvälisten fennougristikongressien järjestelyihin ja työhön Ikola osallistui ensimmäisestä, Budapestissa 1960 pidetystä kongressista lähtien ja hän toimi Turussa 1980 järjestetyn viidennen fennougristikongressin presidenttinä. Vierailvana professorina Ikola oli New Yorkin

Columbia-yliopistossa ja Göttingenin yliopistossa Saksassa.

Ikola osallistui aktiivisesti myös tieteellisten seurojen ja kulttuuriyhdistysten toimintaan. Erityisen läheisiä hänelle olivat Turussa toimivat Porthan-Seura ja Suomen Kielen Seura, joiden kummankin esimiehenä hän toimi parikymmentä vuotta, sekä jälkimmäisen seuran monitieteinen vuosikirja *Sananjalka*, jonka päätoimittaja hän oli kolmekymmentä vuotta. Kiitollisuutensa osoituksena monet seurukset ja yhteisöt kutsuivat hänet kunniajäsenekseen tai palkitsivat hänet muulla tavoin. Suomalainen Tiedeakatemia myönsi Ikolalle Kalevalapalkinnon vuonna 1971 ja kunniapalkinnon vuonna 1989. Hänelle myönnettyihin kunniamerkkeihin kuuluivat Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan komentajamerkki ja Suomen Leijonan ritarikunnan komentajamerkki sekä Vapaudenristi 4 miekkoineen. Tunnustuksiin on helppo yhtyä: Osmo Ikolan elämäntyö on ansiokas luku päivälleen kaksi kuukautta ennen hänen syntymäänsä itsenäiseksi julistautuneen Suomen sivistyshistoriaa.

Aimo Hakanen

*Kuva:
Suomen Kielen Seuran arkisto*